

14. Серьогіна С. Оптимізація статусу Президента як ключова ланка конституційної реформи в Україні / С. Серьогіна // Право України. – 2009. – №6. – С. 23–28.

15. Серьогіна С. Г. Форма правління як базова категорія державного будівництва // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2003. – Вип. 6. – С.16–26.

16. Сорока С. Конструктивний вотум недовіри уряду як засіб збереження стабільності системи державного управління в країнах ЄС / С. Сорока // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президенті України. – 2011. – Вип. 2. – С. 196–204. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadu_2011_2_28.pdf.

17. Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм / В. Шаповал. – К. : Основи, 1993. – 143 с.

18. Яковюк І. В. Європейський регіоналізм у контексті розбудови Європейського Союзу / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х. : Право, 2004. – Вип. 8. – С. 57–68.

19. Конституційно-правові засади становлення української державності / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Тодики. – Х. : Право, 2003. – 328 с

Іжевський Р. П.¹

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ СТРИМУВАНЬ ТА ПРОТИВАГ В КОРОЛІВСТВІ ІСПАНІЯ

У ХХІ столітті питання про природу і сутність форми державного правління не втратило своєї актуальності. Знання про поширені в світі моделі організації публічної влади містять самі по собі не тільки теоретичну цінність, що дозволяє скласти цілісне уявлення про сучасний стан тієї чи іншої державності, а й несуть значне практичне навантаження, виявляючи певні закономірності і тенденції її зміни й подальшого розвитку. Майже в усіх конституціях вказується на приналежність держави до тієї чи іншої форми правління (монархія або республіка), проте в них не дається чіткого і розгорнутого визначення самого поняття «форма

---

¹ Студент 6 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

правління». Воно було вироблено вченими доктринальним шляхом [1].

Зокрема, на думку С. Г. Серьогіної, форма правління – це провідний елемент форми держави, що являє собою сукупність зовнішніх ознак, які характеризують державу як інституційну організацію (систему органів державної влади). Форма правління визначає порядок організації державної влади, що включає систему, спосіб формування, компетенцію і порядок взаємовідносин усіх складових державного механізму [3, с. 26].

У різні історичні епохи, видатні мислителі намагалися запропонувати найкращу форму побудови держави, яка ідеальним чином впорядковує життя людей. Багато з них (Платон, Арістотель, Полібій, Цицерон, М. Падуанський, Дж. Локк, І. А. Ільїн, Й. Л. Солоневич, ЛА. Тихомиров, і ін.) бачили вихід в удосконаленні одноосібної моделі публічного управління – монархії.

Монархія – одна з найдавніших форм правління, що бере свій початок з епохи єгипетських фараонів і шумерських правителів (III–II тисячоліття до н.е.). Це свідчить про її здатність існувати в різних історичних, економічних, політичних і світоглядних умовах розвитку суспільства. На сьогодні кількість монархій у світі досить велика: якщо брати до уваги держави, які є членами британської Співдружності, в яких британських монарх представлений генерал-губернатором, то вони складають близько шостої частини держав світу. Серед монархій є великі країни – Великобританія, Іспанія, Японія, Таїланд, але є й дуже дрібні Держави з населенням в декілька сот тисяч (Свазіленд в Африці), десять тисяч (Сент-Крістофер і Невіс в Карибському басейні) і тисячі людей (Тувалу в Океанії). Монархія не тільки існує в сучасних умовах, а й продовжує розвиватися, як у Бельгії, Великобританії, Норвегії, Швеції, Данії та інших королівствах. Крім того, в 1978 році після сорокарічної диктатури Франко монархічна форма правління була відновлена в Іспанії.

Іспанія – це унікальний приклад демократизації через децентралізацію, що може бути особливо цікаво для України. Яскраву оцінку інституту парламентської монархії надала вітчизняна вчена С. Г. Серьогіна, яка зазначила, що в межах загально історичного процесу парламентська монархія є останнім етапом монархічної державності, від якого до парламентської республіки – лише один крок [3]. Цілком підтримуємо дану тезу, оскільки в сучасному світі відбувається змішування певних ознак форми правління не тільки на рівні «республіка» (парламентська, президентська), але й основоположних ознак республіканської і монархічної

форм правління (наприклад, конституційна монархія в Іспанії). Остання за своїми структурно-владним показниками знаходиться близько до парламентських республіках Європи.

Існування та розвиток форми державного правління дихотомічно пов'язане з генезою національного державотворення, що, у свою чергу, отримує логічне завершення в конституції. Адже центральним предметом конституційно-правового регулювання, поряд з питаннями прав і свобод людини, прямого народовладдя, місцевого самоврядування та конституційної юстиції, традиційно залишаються питання про спосіб формування органів державної публічної влади та форми і методи реалізації цієї влади в контексті дієвості стримувань і противаг між гілками влади [4, с. 16].

Згідно з положеннями статті 66 Конституції Іспанії влада в країні поділяється на законодавчу, яка належить бікамеральним Генеральним Кортесам (Las Cortes Generales); виконавчу, яка зосереджена в руках Уряду (Government) (ст. 97); судову, здійснює яку система незалежних судів (ч. 1 ст. 117).

Гарантом правильного функціонування всіх державних інститутів в Іспанії виступає Король – Хуан Карлос I. Король є главою держави, символом її єдності і стабільності; він – арбітр і гарант правильного функціонування державних інститутів, – здійснює вище представництво іспанської держави в міжнародних відносинах, і особливо в стосунках з тими народами, з якими його пов'язує історична спільність, та здійснює функції, надані йому Конституцією і законами.

Слід зазначити, що Іспанія мала досвід скасування монархічної форми правління, що відбулося в 1931 році в результаті муніципальних виборів, на яких перемогли прихильники республіканізму. 14 квітня 1931 року Іспанія була проголошена республікою, а діючий король Альфонсо XIII залишив країну. Наступні роки іспанське суспільство пройшло через братовбивчу громадянську війну 1936–1939 рр., в результаті якої до влади прийшов диктатор А. Франко. Всі подальші роки питання про форму правління в країні залишалось відкритим. Лише в 1947 році шляхом всенародного референдуму був прийнятий Закон «Про правонаступництво у державному керівництві», яким відповідно до історичних традицій країна проголошувалась королівством. 22 листопада 1975 року теперішній іспанський правитель Хуан Карлос I прийняв Присягу та став королем Іспанії. Погоджуємося з думкою, що приклад цієї

країни доводить, що неприйнятною та історично необґрунтованою є теза про еволюцію політичних форм у сенсі їх переходу від монархії до республіки [2]. Адже форма правління – не предмет вільного вибору, вона повинна відповідати історично складеним віруванням та бажанням народу, а державний прогрес скоріше слід пов'язувати не з її формальною зміною, а з утвердженням демократичних конституційних принципів, розширенням прав особи та гарантій їх дотримання.

Король Іспанії має низку обов'язків. Він, зокрема: а) підписує і оприлюднює закони; б) скликає і розпускає Генеральні кортеси і призначає вибори в порядку, передбаченому Конституцією; в) призначає референдум у випадках, передбачених Конституцією; г) пропонує кандидата в голови Уряду і, у разі потреби, призначає або звільняє його з посади відповідно до умов, передбачених у Конституції; д) за поданням голови Уряду призначає на посаду членів Уряду і звільняє їх з посади; е) видає узгоджені в Раді Міністрів декрети, присуджує цивільні і військові посади, нагороджує орденами і надає почесні звання відповідно до законів; ж) обізнаний про державні справи і головує через це на засіданнях Ради Міністрів, коли визнає це необхідним, на прохання голови Уряду; з) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил; и) здійснює право помилування відповідно до закону, який не передбачає загальних амністій; к) здійснює вище заступництво Королівськими академіями. Король призначає послів і інших дипломатичних представників. Іноземні представники в Іспанії акредитуються при ньому. Король підписує міжнародні договори від імені держави, відповідно до Конституції і законів. Король, з попередньої згоди Генеральних кортесів, оголошує війну і укладає мир. Рішення Короля скріплюються підписом голови Уряду і, у разі потреби, відповідних міністрів. Представлення кандидата і призначення голови Уряду, а також розпуск Генеральних кортесів, передбачений ст. 99 Конституції, скріплюються підписом голови Конгресу. Особи, які затверджують підписом акти Короля, мають бути відповідальні за них.

Розглянемо, насамперед, порядок формування органів влади. Так, Генеральні Кортеси обираються шляхом вільного, загального, рівного та прямого голосування за пропорційною виборчою системою на чотирирічний термін. Глава Уряду (ісп. Presidente del Gobierno) призначається Королем за попереднім схваленням Конгресом депутатів кожні 4 роки, після чого він пропонує інших членів Уряду монархові. Як бачимо немає ніякого абсолютного зосередження влади в руках тих чи інших осіб, по-

сади є виборними та змінними. Даний принцип системи стримувань та противаг служить гарантом передбачуваності та послідовності влади в країні та забезпечує принцип відповідального правління.

Щодо взаємних важелів впливу гілок державної влади, то можна зазначити наступне. Законодавча ініціатива належить Уряду, Генеральним кортесам (Конгресу депутатів та Сенату). Законопроект, попередньо погоджений Державною Радою (англ. The Council of State, – вищий консультативний орган Уряду (ст. 107), спочатку розглядається в нижній палаті. Розгляд законопроекту здійснюється за правилами, встановленими регламентом палати, але так, щоб не порушувався принцип рівності (тобто не залежно від суб'єкта ініціювання). Після схвалення законопроекту Конгресом депутатів він передається голові Сенату, який подає його на розгляд своєї палати (ст. 90). Сенат протягом двох місяців може внести поправки до тексту або накладити вето. Вето накладається абсолютною більшістю голосів. Законопроект, який успішно проходить обидві палати подається на підпис монарху (він не має права «вето»), який оголошує про його негайне обнародування (ст. 91). Щодо статусу палат в законодавчому процесі, то він неоднаковий (ч. 2 ст. 74). Більшою мірою це зумовлено тим, що Сенат є палатою територіального представництва.

В Іспанії закріплений принцип невиборності та несумісності депутатського мандату. Так, в обох випадках депутатами (сенаторами) не можуть бути члени Конституційного суду, посадові особи державних адміністрацій, народний захисник, судді, прокурори, військові та члени виборчих комісій. Процедура розподілу мандатів членів обох палат знаходиться під судовим контролем відповідно до умов виборчого закону (ч. 2 ст. 70). Питання несумісності врегульовано і щодо Уряду: члени Уряду не можуть здійснювати інші представницькі функції, крім визначених депутатським мандатом, а також здійснювати інші публічні функції, не віднесені до їх компетенції, займатися будь-якою професійною чи торговою діяльністю (ч. 3 ст. 98). Гарантовано принцип парламентської відповідальності Уряду; при втраті довіри парламенту він подає у відставку та продовжує виконувати свої функції до сформування нового Уряду (ст. 101).

Як правило, процедура контрасигнації здійснюється Главою Уряду або ж відповідальним міністром із відповідного кола питань (ст. 64). До системи стримувань та противаг чимало науковців відносять контрольні повноваження парламенту. В Іспанії парламент грає «першу» скрипку,

зокрема він схвалює посаду Глави Уряду, після чого останній призначається Королем. Відповідно весь Уряд несе відповідальність перед Генеральними Кортесами.

Ще одним елементом системи стримувань та противаг є принцип незалежності судового корпусу. Відповідно до Основного закону Королівства Іспанії судова влада походить від народу і здійснюється від імені Короля судьями та магістратами. Особливе місце займає Конституційний суд, який регулює діяльність всіх гілок влади, вирішує питання про конституційність законів і актів Уряду, розглядає конфлікти між державою і регіональними автономними об'єднаннями, а також скарги окремих осіб на порушення їх конституційних прав і свобод. На даній незалежній судовій інстанції лежить вирішальне питання врегулювання відносин між законодавчою та виконавчою гілками влад в Іспанії.

Таким чином, Іспанія – це яскравий приклад інституційної трансформації, що вилилось в сучасну європейську демократію. Для України приклад ведення державної політики Іспанією повинен слугувати, як орієнтир. По-перше, конституційна реформа повинна встановити європейську модель управління, яка запровадить сучасну модель системи стримувань та противаг. Дана система забезпечить широку децентралізацію та регіоналізацію влади, збалансованість усіх секторів державного управління. По-друге створення двопалатного парламенту підвищить якість законодавчого процесу, гарантуватиме сталість та стабільність ефективного функціонування органів та установ. По-третє, порядок формування органів влади, зокрема законодавчої, повинен враховувати інтереси території країни (Сенат – палата територіального представництва (ст. 69). Удосконалена система стримувань та противаг повинна посилити засади парламентаризму і парламентського контролю, створити збалансовану та децентралізовану владу. Це дозволить Україні інтегруватись до європейських інституцій. Отже, на прикладі Іспанії можна побачити, що парламентська монархія здатна бути міцною та стабільною, еволюціонувати у напрямку демократизації суспільного життя. Така монархія ближча до республіканського ідеалу, ніж будь-яка пропонована версія президентства.

Література:

1. Грузинов В. А. Форма правления современного государства: автореф. дис. ...к. ю. н. 12.00.01 / В. А. Грузинов. – Саратов, 2008. –26 с.

2. Серьогіна С. Г. Сутність інституту глави держави та його еволюція у світовій державно-правовій практиці / С. Г. Серьогіна // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – №4 (23). – С. 54–65.

3. Серьогіна С. Г. Форма правління як базова категорія державного будівництва / С. Г. Серьогіна // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х., 2003. – Вип. 6. – С. 16–26.

4. Федоренко В. Л. Форма державного правління та модель державного управління в Україні: теоретико-методологічні аспекти / В. Л. Федоренко // Збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України. – 2014. – №2. – С. 3–21.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. кафедри державного будівництва Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого К. О. Закоморна

Ісакова В. М.¹

ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Послідовне впровадження в Україні стандартів правової соціальної держави вимагає системних дій, які в першу чергу мають бути спрямовані на визнання, захист і забезпечення прав людини [8; 10]. Одним із найбільш важливих завдань, що постають на цьому шляху, є створення ефективної системи захисту прав людини, імплементація до національної правової системи міжнародних і європейських стандартів прав людини [12; 13], що свідчить про високий рівень правової культури суспільства [15]. У свою чергу це сприятиме належній реалізації конституційного положення, відповідно до якого права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності української держави.

Одним із важливих кроків у цьому напрямі є реформування системи правової допомоги. Міжнародно-правові акти, що передбачають право на справедливий суд, покладають на державу обов'язок забезпечити особі реальний, а не формальний доступ до суду, наголошуючи на тому, що

---

¹ Кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого